

30.4.2024

Dnro TAS/418/2023

Liikunta- ja urheilutulosyksikkö
Espoon kaupunki
Liikuntajohtaja Martti Merra
martti.merra@espoo.fi

Sukupuolen moninaisuuden huomioiminen liikuntapalveluissa

Tasa-arvovaltuutettu on selvittänyt omana aloitteenaan, miten Espoon liikuntapalveluissa, joissa asiakkaiden käytössä on wc-, pukeutumis-, pesu- ja/tai saunatiloja, on huomioitu naisten ja miesten tasa-arvosta annetun lain (609/1986, myöhemmin tasa-arvolaki) 6 c §:n velvoite ennaltaehkäistä sukupuoli-identiteettiin tai sukupuolen ilmaisuun perustuvaa syrjintää tavoitteellisesti ja suunnitelmallisesti.

Espoon kaupungin selvitys

Tasa-arvovaltuutettu on vastaanottanut Espoon kaupungin liikunnan ja urheilun tulosyksikön (jäljempänä Espoon kaupunki tai kaupunki) selvityksen asiassa

Espoon kaupungin liikunnan ja urheilun tulosyksikkö kertoo, että liikuntapalvelut on pääosin suunnattu ikäryhmien, ei sukupuolten perusteella. Lasten maksuttomien harrasteryhmien lisäksi avustukset kohdennetaan pääosin seuroille harrastajamäärien perusteella, jossa nuorten määrä on ratkaisevin tekijä. Lisäksi palveluissa on laaja kattaus lähi- ja ulkoliikuntaa, mikä myös tarjoaa kaupungin mukaan yhdenvertaiset mahdollisuudet liikkumiseen sukupuolesta riippumatta.

Liikunnan ja urheilun tulosyksiköllä on yli 250 liikuntaryhmää eri ikäisille asiakkaan sukupuolesta riippumatta. Kaikki ne ovat maksuttomia sekaryhmiä eri sukupuolisille yhdessä.

Lisäksi kaupungin liikuntapalveluilla on koulujen iltapäivätoimintaa ja vuosittain yli 100 uimakouluryhmää, joihin saavat osallistua eri sukupuoliset. Työille on viikoittain myös oma ja pojille oma uimakoulu.

Urheilu- ja liikuntapaikkojen pukutilat jaetaan tilanteen mukaan. Erillisiä pojille, tytöille tai muunsukupuolisille ei ole omia tiloja, vaan liikuntapaikan hoitajat ohjaavat ryhmät eri pukutiloihin. Uimahalleissa ja joissakin muissa liikuntatiloissa on pukuhuoneet erityisryhmille, joita käytetään erityistilanteissa. Aivan jokaisessa ei tällaista mahdollisuutta kuitenkaan ole tarjolla ja silloin turvallisuuden ja saavutettavuuden varmistamiseksi joudutaan turvautumaan erityisjärjestelyihin.

Suuri osa palveluista tapahtuu seuroissa, joiden kanssa käydään läpi eettisiä kysymyksiä. Yksi agendalla olevista asioista on eri sukupuolten huomioiminen harrastus- ja urheilutoiminnassa. Vaikeissa tilanteissa reagoidaan tilanteen vaatimalla tavalla ja aina pyritään ratkaisuun, joka on yksilö huomioiden tasa-arvoisia, yhdenvertaisia ja eri tilanteet huomioon ottavia.

Muu sukupuolisuus ei ole toistaiseksi näyttäytynyt liikuntapaikkarakentamisessa. Ratkaisut tehdään tilanteen mukaan ja siinä opettajat, valmentajat, ohjaajat ja liikuntapaikkamestarit ovat avainasemassa. Heidän ammatitaitonsa ratkaisee usein sen, kuinka turvallisia ja yhdenvertaisia tilanteet kullekin ovat.

Tasa-arvolain syrjäntäkiellot

Tasa-arvovaltuutetun tehtävänä on valvoa tasa-arvolain (609/1986) sukupuolisyrynnän kiellon sekä sukupuolten tasa-arvoa koskevien edistämismittain noudattamista.

Tasa-arvolaki kieltää välittömän ja välillisen syrjinnän sukupuolen perusteella. Välittömällä syrjinnällä tarkoitetaan muun muassa naisten ja miesten asettamista eri asemaan sukupuolen, sukupuoli-identiteetin tai sukupuolen ilmaisun perusteella. Välillisellä syrjinnällä puolestaan tarkoitetaan muun muassa eri asemaan asettamista sukupuoleen, sukupuoli-identiteettiin tai sukupuolen ilmaisuun nähden neutraalilta vaikuttavan säännöksen, perusteen tai käytännön nojalla, jos menettelyn vaikutuksesta henkilöt voivat tosiasiallisesta joutua epäedulliseen asemaan sukupuolen, sukupuoli-identiteetin tai sukupuolen ilmaisun perusteella (Tasa-arvolaki 7 §).

Tasa-arvolakia sovelletaan myös syrjintään, joka perustuu siihen, että henkilön fyysiset sukupuolta määrittävät ominaisuudet eivät ole yksiselitteisesti naisen tai miehen. Tasa-arvolain syrjintäsäännökset kattavat eri asemaan asettamisen myös sukupuolenvahvistamisen perusteella. (HE 19/2014 vp).

Seksuaalinen häirintä ja häirintä sukupuolen perusteella ovat tasa-arvo-laissa kiellettyä syrjintää (Tasa-arvolaki 7 § 6. mom.) Seksuaalisella häirinnällä tarkoitetaan sanallista, sanatonta tai fyysistä, luonteeltaan seksuaalista ei-toivottua käytöstä, jolla tarkoituksellisesti tai tosiasiallisesti loukataan henkilön henkistä tai fyysistä koskemattomuutta erityisesti luomalla uhkaava, vihamielinen, halventava, nöyryyttävä tai ahdistava ilmapiiri. Sukupuoleen perustuvalla häirinnällä tarkoitetaan henkilön sukupuoleen, sukupuoli-identiteettiin tai sukupuolen ilmaisuun liittyvää ei-toivottua käytöstä, joka ei ole luonteeltaan seksuaalista ja jolla tarkoituksellisesti tai tosiasiallisesti loukataan tämän henkistä tai fyysistä koskemattomuutta ja jolla luodaan uhkaava, vihamielinen, halventava, nöyryyttävä tai ahdistava ilmapiiri.

Sukupuoleen perustuva häirintä voi ilmetä esimerkiksi halventavana puheena toisesta sukupuolesta tai sukupuolen ilmaisusta ja muuna toisen sukupuolen tai sukupuoli-identiteetin alentamisena. Tasa-arvovaltuutettu on katsonut sukupuoleen perustuvan häirinnän tunnusmerkeiksi muun muassa väärän sukupuolen mukaisen termistön käytön sen jälkeen, kun henkilö on tullut tietoiseksi toisen sukupuoli-identiteetistä, tai toisen sukupuoli-identiteetin tai sukupuolen ilmaisun arvottamisen, sekä sukupuoleen liittyvät väheksyvät ja pilkkaavat puheet.

Tasa-arvo-laissa syrjintää on sellainen palvelun tarjoajan menettely, jossa henkilö asetetaan epäedullisempaan asemaan sukupuolen, sukupuoli-identiteetin tai sukupuolen ilmaisun perusteella. Lain mukaan on kuitenkin sallittua tarjota palvelua yksinomaan tai pääasiallisesti vain toisen sukupuolen edustajille, jos se on perusteltua oikeutetun tavoitteen saavuttamiseksi ja tähän tavoitteeseen pyritään asianmukaisin ja tarpeellisin keinoin. Tasa-arvolain säännöksen taustalla on EU:n tavaroiden ja palveluiden saatavuutta koskeva tasa-arvodirektiivi (Neuvoston direktiivi 2004/113/EY), jossa on nimenomaisesti todettu, että naisten ja miesten erilainen kohtelu voi olla hyväksyttävää, jos se perustuu yksityisyys- ja säädyllisyysyihin (HE 153/2008 vp).

Viranomaisen velvollisuus edistää tasa-arvoa ja ennaltaehkäistä syrjintää

Tasa-arvolain 4 §:n mukaan viranomaisten tulee kaikessa toiminnassaan edistää sukupuolten tasa-arvoa tavoitteellisesti ja suunnitelmallisesti. Viranomaisten tulee lisäksi tasa-arvolain 6 c §:n mukaisesti ennaltaehkäistä sukupuoli-identiteettiin tai sukupuolen ilmaisuun perustuvaa syrjintää tavoitteellisesti ja suunnitelmallisesti. Ei riitä, että viranomainen toimii syrjimättömällä tavalla. Tämä velvoite koskee myös kuntien järjestämiä palveluja kuten esimerkiksi liikuntapalveluja. Syrjinnän ennaltaehkäisemiseksi julkisten palvelujen tarjonnassa tulee ottaa huomioon se, että palvelu on järjestetty myös sukupuolivähemmistöön kuuluvia ajatellen. Olennaista on

kiinnittää erityistä huomioita syrjivien rakenteiden ja käytäntöjen purkamiseen. Kunta vastaa myös siitä, että sen palvelua käytännössä toteuttavat sopimuskumppanit tai sopimuskumppanin alihankkijat noudattavat tasa-arvolakia julkisen palvelun tarjonnassa.

Sukupuoli-identiteetti ja sukupuolen ilmaisu

Tasa-arvolaisissa on 1.1.2015 lukien kielletty syrjintä sukupuoli-identiteetin ja sukupuolen ilmaisun perusteella. Säännökset tulivat tasa-arvolakiin erityisesti sukupuolivähemmistöihin kuuluvien ihmisten syrjintäsuojan täsmentämiseksi ja laajentamiseksi. Taustalla on ajatus sukupuolen moninaisuudesta ja siitä, että jokaisella on oma kokemuksensa sukupuolesta ja tapansa ilmaista sukupuolta, eikä häntä saa syrjiä sen perusteella. Sukupuolen ilmaisulla tarkoitetaan sukupuolen tuomista esiin pukeutumisella, käytöksellä tai muulla vastaavalla tavalla.

Tasa-arvolain esitöiden mukaan sukupuolivähemmistöön kuulumisen on yksityisyyden piiriin kuuluva asia, eikä henkilön tavanomaisesta eroava sukupuoli-identiteetti tai sukupuolen ilmaisu tule aina esiin viranomaistoiminnassa, työpaikalla tai opiskelupaikassa. Sukpuolivähemmistöön kuuluvien yksityisyyttä tulee kunnioittaa, eikä tasa-arvon edistäminen tarkoita sitä, että ryhdyttäisiin selvittämään ihmisten sukupuoli-identiteettejä (HE 19/2014 vp, s. 119). Aloitteen sukupuoli-identiteetistä kertomiseen on tultava henkilöltä itseltään.

Laki sukupuolen vahvistamisesta (295/2023, myöhemmin translaki) tuli voimaan 3.4.2023 ja aiempi translaki kumottiin. Uudella lailla vahvistetaan itsemääräämisoikeuden toteutumista, henkilökohtaista koskemattomuutta, syrjimättömyyttä ja oikeutta yksityiselämään. Lääketieteellinen selvitys tai diagnoosi ja lisääntymiskyvyttömyys eivät ole enää edellytyksenä sukupuolen oikeudelliselle vahvistamiselle.

Translain mukainen sukupuolen vahvistaminen on mahdollista vain 18 vuotta täyttäneille. Koska sukupuolen vahvistaminen ei ole mahdollista alaikäiselle, erityisesti lasten ja nuorten kohdalla voi tulla vastaan tilanteita, jossa lapsen sukupuoli-identiteetti tai ilmaisu ei vastaa väestörekisteriin merkittyä sukupuolta.

Sukupuolen mukaan eriytetyt tilat ja pukeutuminen ovat harvoin lainsäädännön tasolla säänneltyjä asioita, mutta valtaosalle väestöstä arkipäivää kouluissa, työpaikoilla, harrastuksissa ja palveluissa. Tasa-arvovaltuutettu on suositellut muun muassa eduskunnalle antamassa kertomuksessaan (K1/2022 vp), että lain tasolla pitäisi linjata, miten sukupuolen moninaisuus otetaan huomioon sukupuolen mukaan eriytyneissä tiloissa ja palveluissa. Viime vuonna voimaan tullut translaki ei kuitenkaan täsmentänyt lainsäädäntöä tältä osin.

Espoon kaupungin käytännöistä

Espoon kaupungin selvitys painottuu lasten- ja nuorten liikuntatoiminnan kuvailuun. Kaupunki painottaa, ettei toimintaa yleisesti kohdenneta sukupuolen, vaan ikäryhmän perusteella. Selvityksessä selostetaan myös yleisellä tasolla, että liikuntapalveluissa pyritään ratkaisuihin, jotka ovat yksilö huomioiden tasa-arvoisia, yhdenvertaisia ja eri tilanteet huomioon ottavia.

Vastaanotetusta selvityksestä ei ilmene, että Espoon kaupungin liikunnan ja urheilun tulosityksiköllä olisi minkäänlaista ohjeistusta tai systemaattisia käytäntöjä ja konkreettisia toimenpiteitä sukupuolen moninaisuuden suunnitelmalliseen huomioimiseen tai syrjinnän ehkäisyyn liikuntapalveluissa. Selvityksessä ei mainita Espoon toiminnallista tai palveluiden tasa-arvosuunnittelua eikä selvityksestä siten ilmene, että sukupuolen moninaisuuden huomioimiseen tai syrjinnän ennaltaehkäisyyn olisi kiinnitetty huomiota osana Espoon kaupungin toiminnallista tasa-arvosuunnittelua.

Kaupungin selvityksessä painotetaan ongelmatilanteiden ratkaisuja tilannekohtaisesti niiden ilmetessä työntekijöiden ammattitaitoon nojaten. Kaupunki kertoo selvityksessään, että ”ratkaisut tehdään tilanteen mukaan ja siinä opettajat, valmentajat, ohjaajat ja liikuntapaikkamestarit ovat avainasemassa. Heidän ammattitaitonsa ratkaisee usein sen, kuinka turvallisia ja yhdenvertaisia tilanteet kullekin ovat.” Selvityksessä ei kuitenkaan selosteta, onko näitä avainhenkilöitä perehdytetty tai ohjeistettu toiminaan sukupuolen moninaisuuden huomioimiseksi tietyllä tavalla, vai ovatko toimintatavat avainhenkilöiden päätettävissä tilannekohtaisesti. Perehdytyksen ja selkeiden ohjeiden puuttuminen sukupuolen moninaisuuden kohtaamisessa voi altistaa syrjiville käytännöille ja toiminnalle.

Tasa-arvovaltuutetun suosituksia sukupuolen moninaisuuden huomioimiseksi

Tasa-arvovaltuutettu pitää olennaisena, että tasa-arvon toteutuminen otetaan huomioon liikuntaan liittyvässä päätöksenteossa myös sukupuolivähemmistöjen osalta. Esimerkiksi viranomaisten ja julkisten palvelujentarjoajien toiminnallinen tasa-arvosuunnittelu on hyvä väline sukupuolten välisen tasa-arvon ja sukupuolivähemmistöjen tasa-arvoisen aseman edistämiseksi liikuntapalveluissa ja -tiloissa.

Tasa-arvovaltuutettuun otetaan säännöllisesti yhteyttä sukupuolen, sukupuoli-identiteetin ja sukupuolen ilmaisun merkityksestä esimerkiksi sukupuolitetuissa puku- ja pesutiloissa ja palveluissa. Tasa-arvovaltuutetulla ei ole yleistä, kaikkiin tilanteisiin sopivaa ohjetta esimerkiksi siitä, mitä wc-, puku- ja peseytymistilaa sukupuolivähemmistöön kuuluva ihminen kulloisessakin tilanteessa käyttää ja milloin sukupuolitettuun tilaan pääsyn epäminen on tasa-arvoisissa kiellettyä syrjintää sukupuoli-identiteetin tai

sukupuolen ilmaisun vuoksi vaan arviot perustuvat tapauskohtaiseen harkintaan.

Tasa-arvovaltuutettu on suositellut yhtenä keinona sukupuolen moninaisuuden huomioon ottamiseksi ja syrjinnän ennalta ehkäisemiseksi sitä, että naisille ja miehille sukupuolitettujen tilojen lisäksi olisi käytettävissä sukupuolineutraaleja tiloja. Joskus sukupuolivähemmistöön kuuluvalla ihmisellä voi olla tarve tavallista suurempaan yksityisyyteen tai sukupuolittamattomiin tiloihin pysyvästi tai väliaikaisesti. Siksi olisi tärkeää, että käytettävissä olisi myös heidän tarpeensa huomioon ottavia erillisiä pesu- ja pukeutumistiloja.

Sukupuolivähemmistöön kuuluvan ihmisen keholliset ja ulkonäölliset sukupuolipiirteet tai sukupuolen ilmaisu voivat poiketa keskimääräisestä. Tämä voi aiheuttaa joskus ongelmia pukuhuone- ja peseytymistilanteissa. Tasa-arvovaltuutettu on aikaisemmassa lausuntokäytännössään todennut, että tarvitaan tapauskohtaista harkintaa parhaan ja syrjimättömän toimintatavan löytämiseksi. Juridinen sukupuoli ei ole sinänsä ainoa asian arvioinnissa ratkaiseva tekijä. Toisaalta on selvää, että transnainen on nainen ja transmies on mies.

Transihmisillä ratkaisu on joissakin tilanteissa ollut uima-asuun kiinnitettävä käyttöoikeusmerkki, jolla voi osoittaa olevansa oikeutettu uima-asun käyttöön myös pesu- ja saunatiloissa. Käyttöoikeusmerkistä hyötyvät myös muut kuin sukupuolivähemmistöön kuuluvat henkilöt kuten syöpäsairaat ja avannepotilaat. Käyttöoikeusmerkistä sekä sen käyttöön ja hankkimiseen liittyen on hyvä tiedottaa liikuntapalveluissa – ja tiloissa selkeästi, sekä perehdyttää työntekijät tunnistamaan käyttöoikeusmerkki ja huomioimaan sen käyttöön liittyvät tilanteet.

Tasa-arvovaltuutettu on todennut, että transsukupuolisten henkilöiden liikuntamahdollisuuksia voidaan myös edistää järjestämällä heille intimitteettisuoja liikuntatilojen pesu- ja pukuhuoneissa. Suojasta hyötyisivät myös muut sitä tarvitsevat ryhmät ja yksilöt.

Syrjintää voidaan ennaltaehkäistä pitämällä huolta, että ihmisten erilaisia sukupuoli-identiteettejä ja sukupuolen ilmaisun tapoja kunnioitetaan. Velvollisuus tavoitteellisesti ja suunnitelmallisesti ennaltaehkäistä syrjintää tarkoittavat, että toiminnan olisi oltava ennakkollista ja järjestelmällistä. Syrjinnän ennaltaehkäisemiseksi olisi hyödyllistä, että lisättäisiin tietoisuutta sukupuoli-identiteetin ja sukupuolen ilmaisun yksilöllisyydestä, sillä tiedon puute ja siihen liittyvät ennakkoluulot voivat johtaa syrjintään.

Koska sukupuolen vahvistaminen ei ole mahdollista alaikäiselle, erityisesti lasten ja nuorten kohdalla voi tulla vastaan syrjinnälle altistavia tilanteita. Lapsille ja nuorille tarjottavien liikuntapalveluiden osalta on erityisesti syytä toimenpiteisiin, jotka varmistavat, että kaikilla lapsilla ja nuorilla on

yhtäläinen mahdollisuus osallistua urheilutoimintaan ja -harrastuksiin ilman syrjintää.

Konkreettiset toimet valitaan veloitettun tahon omista lähtökohdista, tarpeista ja käytettävissä olevista voimavaroista käsin. Syrjinnän ennaltaehkäisyä lisäksi liikuntapalveluita tarjoavilla tahoilla tulee myös olla valmius ratkaista mahdollisia ongelmatilanteita, jotta kaikilla, myös sukupuolivähemmistöön kuuluvilla, on mahdollisuus käyttää palveluita yhtäläisesti. Palveluntarjoajalla tulee olla toimivat käytännöt siihen, miten ratkaistaan esimerkiksi sellainen tilanne, jossa sukupuolivähemmistöön kuuluva joutuu toisen asiakkaan häirinnän kohteeksi.

Kaupungin velvollisuus sekä toimia syrjimättömästi että edistää tasa-arvoa kaikessa toiminnassaan kattaa myös sellaiset tilanteet, joissa kaupunki on sopinut liikuntapalveluiden toteutuksesta toisen tahon kanssa. Kaupungin vastuu palvelun tilaajana ulottuu koko alihankintaketjuun. Kaupunki vastaa siitä, että liikuntapalveluita käytännössä toteuttavat sopimuskumppanit tai sopimuskumppanin alihankkijat noudattavat tasa-arvolakia ja toimivat syrjimättömästi.

Käytännön toimenpiteitä suunnitellessaan viranomaiset voisivat kuulla asiantuntijana esimerkiksi sukupuolivähemmistöjen asioita ajavaa Trasek ry:tä, Seta ry:tä tai muita sukupuolivähemmistöjen järjestöjä. Sukupuolivähemmistöjen edunvalvontajärjestöillä on parasta asiantuntemusta sukupuolivähemmistöjen käytännön tarpeista ja toiveista, sekä vähemmistöjen kohtaamasta syrjinnästä. Myös tasa-arvovaltuutetulta voi pyytää neuvoja käytännön toimenpiteisiin ja toiminnalliseen tasa-arvosuunnitteluun.

Lopuksi

Tasa-arvolain 4 §:n mukaan viranomaisten tulee kaikessa toiminnassaan edistää sukupuolten tasa-arvoa tavoitteellisesti ja suunnitelmallisesti. Viranomaisten tulee lisäksi tasa-arvolain 6 c §:n mukaan ennaltaehkäistä sukupuoli-identiteettiin tai sukupuolen ilmaisuun perustuvaa syrjintää tavoitteellisesti ja suunnitelmallisesti. Tasa-arvovaltuutettu kehottaa, että Espoon kaupunki laatii suunnitelman ja käytännöt siihen, millä konkreettisilla toimenpiteillä ennaltaehkäistään sukupuoli-identiteettiin tai sukupuolen ilmaisuun perustuvaa syrjintää ja häirintää, miten esiin tulevat syrjintätilanteet käsitellään sekä miten kaupunki edistää sukupuolivähemmistöjen tasa-arvon toteutumista liikuntapalveluissa. Tavoitteellinen ja suunnitelmallinen tasa-arvon edistäminen tapahtuu luontevasti esimerkiksi osana kaupungin toiminnallista tasa-arvosuunnittelua. Pyydän myös lähettämään tämän suunnitelman tasa-arvovaltuutetulle, kun se on valmistunut.

Liikuntapaikat ja -palvelut ovat sukupuolitettuine pukuhuoneineen sellaisia konteksteja, joissa sukupuolivähemmistöihin kuuluvat voivat olla erityisen

haavoittuvaisessa asemassa ja epäonnistuneet tai puutteelliset ratkaisut voivat altistaa syrjinnälle. Keskeistä on pyrkiä ennaltaehkäisemään syrjintä sen lisäksi, että syrjintätilanteet selvitetään asianmukaisesti.

Tasa-arvovaltuutettu

Rainer Hiltunen

Ylitarkastaja

Matilda Merenmies

Tiedoksi: Espoon kaupungin elinvoiman tulosalue, elinvoimajohtaja Mervi Heinaro

Tämä asiakirja on lähetetty vastaanottajalle sähköisesti. Asiakirjan allekirjoitettu taltiokappale säilytetään tasa-arvovaltuutetun toimistossa.